

СОЦІАЛЬНА АНІМАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА «ВУЛИЧНОМУ» ВИХОВАННЮ

Кулініченко В.Л.

д.філос.н., професор

Скибчук А.А.,

магістрантка Національного технічного університету України «КПІ»

У статті розглядаються переваги використання соціальної анімації у груповій соціальній роботі з дітьми та підлітками, можливості використання сильних сторін «вуличного» виховання у соціальній терапії.

В статье рассматриваются преимущества использования социальной анимации в групповой социальной работе с детьми и подростками, возможности использования сильных сторон «уличного» воспитательной в социальной терапии.

The article deals with advantages of using social animation in group social work with children and teenagers, the possibility of using the strengths of the "street" education in social therapy.

Ключові слова: соціальна анімація, соціальна терапія, дозвілля, поведінкові патерни.

Розповсюдження і масовість соціально небажаних форм дозвіллевої діяльності дітей та підлітків потребують впровадження нових соціокультурних технологій соціальної роботи, однією з яких є соціальна анімація.

Серед наукових праць, присвячених даній проблемі, варто відзначити дослідження Н.Н.Ярошенка, М.А.Аріарського, В.З.Дулікова, Т.В.Дедуріної, Л.В.Сайкіної, Л.В.Тарасова, А.В.Фатова, Л.В.Волик. Результатами їх досліджень є ґрунтовна теоретико-методологічна технологія соціальної анімації. Проте, вони недостатньо аналізують соціальну анімацію з точки зору використання саме у соціальній роботі з дітьми та підлітками.

Метою даної статті є дослідження соціальної анімації як перспективної технології групової соціальної роботи з дітьми та підлітками.

Для успішного функціонування у суспільстві, кожен окремий індивід має володіти певним набором поведінкових патернів – для кожного виду діяльності своїм. Такий набір будується на системі цінностей і норм суспільства, які мають конкретно-історичний характер. Рівень засвоєння індивідом основних духовних цінностей світової та національної культури та здатність формувати себе в просторі цієї культури, В.М.Шахрай називає соціокультурною компетентністю. Саме вона дозволяє людині ефективно діяти і взаємодіяти. Успішним таке засвоєння можна назвати у тому випадку, коли особистість виступає у просторі культури не лише як пасивний споживач, а й як творець. Це стосується і сфери дозвілля. На думку А.В.Фатова, дозвілля має широкі виховні можливості саме через використання накопичених суспільством культурних цінностей. Л.В. Тарасов зазначає, що кожна конкретна особистість сприймає соціально-культурний досвід усього людства через інтеріоризацію культурних форм. А через засвоєння соціально-культурного досвіду відбувається соціалізація і духовний розвиток особистості.

Повноцінна реалізація виховного потенціалу дозвілля можлива завдяки педагогічно доцільній організації діяльності дитячої чи підліткової групи, за якої акцент робиться на творчий, інтелектуально розвиваючий компонент, який сутнісно властивий дитячій субкультурі.

Поняття дитячої субкультури передбачає, що для кожного віку характерна своя культура, обумовлена тим, що дитина може засвоїти на даний момент і що може стати соціальним змістом її розвитку, тобто тим, що дозволяє їй розуміти явища об'єктивної дійсності і реагувати на них, проявляючи себе в тій чи іншій сфері життєдіяльності. Субкультура відображається у «таємних» мовах і знаках, традиціях, марновірствах, рахівничках тощо, які найяскравіше проявляються у час дозвілля.

Часто дозвілля дитини організується стихійно, тими агентами соціалізації, які не спрямовують її розвиток у соціально-схвалюваному напрямку. Саме вулиця часто стає головним вихователем дитини. Відмічаючи легкість, з якою дитина піддається впливу вулиці, С.Т.Шацький зазначав, серед інших причин, можливість вільного спілкування та самовираження у межах спільних інтересів та світосприйняття, яке властиве дітям, а також багатоманітність, новизна явищ і подій. На вулиці дитина зустрічає достатньо прикладів поведінки, які легко стають взірцями завдяки своїй доступності. Не можна обійти увагою і привабливість спільної діяльності, оскільки вона підсилює індивідуальні можливості кожної дитини та підлітка, збільшуючи значущість останніх у власних очах. Дух спільної діяльності

часто превалює над її змістом, тому навіть у компанії досить спокійних і розсудливих підлітків існують – епізодично чи перманентно – прояви негативних явищ, на кшталт дрібного хуліганства. Спільні інтереси та активна спільна діяльність, властива проведенню вільного часу дітьми та підлітками, роблять вуличні групи референтними для їх членів.

Таку потужну силу доцільно використати для тренування соціально-виправданих патернів поведінки. Інструментом такого «перепрофілювання» може виступати соціальна анімація.

Ми визначаємо соціальну анімацію як різновид педагогічної діяльності, спрямований на всебічний соціально-культурний розвиток особистості через залучення її до соціальних та культурних цінностей засобами мистецтва та гри задля подолання соціальної дезадаптації.

Діяльність соціального аніматора має на меті соціокультурне формування особистості – залучення до нових культурних цінностей, соціальних та культурних норм. На противагу нівелюючи-пригноблюючим особистість процесам у суспільстві анімація стимулює в індивіда віру у свої сили та можливості, активізує процес спілкування, самопізнання, встановлює стиль відносин у групі.

М.М. Ярошенко визначає такі завдання анімаційної акції:

- комплексна оцінка кризової ситуації, допомога в усвідомленні індивідом ціннісного підтексту ситуації (що є добре і що є погано);
- допомога у визначенні та усвідомленні того, який спосіб дії в конкретній ситуації підходить для досягнення бажаної мети;
- підведення особистості до необхідності усвідомлення ірраціонального підтексту ситуації, усвідомлення власних неусвідомлених бажань;
- виявлення і допомога в усвідомленні реальних можливостей, між якими є вибір;
- допомога в усвідомленні наслідків, які спричинить рішення в тому чи іншому випадку;
- підведення особистості до усвідомлення того, що розуміння як таке не може змінити кризову ситуацію без бажання діяти.

Для заохочення учасників соціально-анімаційної програми, заняття проходять з максимально можливою невимушеністю та переважною роллю розважального елементу. За твердженням М.А.Аріарського, розваги є одним з первинних рівнів організації дозвілля. Діяльність на рівні розваг відповідає соціально-психологічним потребам особистості, особливо особистості дитини чи підлітка. В структурі розважальної дозвіллевої діяльності визначне місце займає видовище. Група підсилює переживання кожного і видає потужну колективну емоцію, що може виступати найкращим методом закріплення норм життя у суспільстві. Проте, залишаючи групі роль глядача, можна увесь виховний ефект звести нанівець, оскільки лише активна діяльність кожного члена групи, як творця, виявляє гостроту певного аспекту явищ оточуючого середовища саме для членів даної групи.

Технології соціальної анімації представляють собою сукупність процесу виховання (особистості і групи) і процесу соціальної творчості (створення, розвитку та збереження системи продуктивних соціальних зв'язків особистості і групи), які спрямовані на комплексне вирішення різних проблем і сприяють активізації внутрішніх ресурсів саморозвитку особистості та групи.

Особливість соціальної анімації полягає в тому, що через ігрові елементи взаємодії діти та підлітки пізнають особливості спілкування, взаємодії один з одним, можливість існування ієрархії у розподілі ролей у грі і значимість кожної ролі в ній.

Міжособистісне спілкування підлітка реалізується у спілкуванні з дорослими та спілкуванні з ровесниками. У формуванні особистості їх роль неоднакова. У спілкуванні з дорослими підліток засвоює суспільно значущі критерії оцінок, прийнятні цілі та мотиви поведінки, способи аналізу явищ навколишньої дійсності і способи дій. Спілкування ж з ровесниками стосується більше сфери особистісної, зокрема моральної. Спілкуючись з дорослими, підліток завжди перебуває в позиції молодшого, підлеглого, а за такої умови не всі морально-етичні норми можуть бути ним інтеріоризовані. В стосунках з ровесниками він більшою мірою рівноправний, спектр виконуваних ним ролей є більш широким – від виконавця до організатора, від приятеля до суперника.

Проте вплив ровесників не може нівелювати значення безпосередніх контактів дитини з дорослими, адже лише у спільній діяльності створюються реальні зв'язки і моделі взаємодії з іншими поколіннями – як старшими, так і молодшими. Для підлітків є характерною зміна ставлення до дорослих – підвищення вимогливості, критичності, аналіз їх поведінки, соціального статусу та стосунків з оточуючими. Це закономірний і необхідний етап дорослішання. Але не завжди рідні сприймають такі зміни в поведінці дитини з належним розумінням, тому вона тягнеться до інших дорослих, які адекватно сприймають критичні

висловлювання підлітків. Тому роль візця часто перебирають на себе, самі не знаючи про це, сторонні. Це можуть бути старші друзі, вчителі, сусіди, знайомі або й зовсім незнайомі люди – музичні виконавці, актори, тощо. Саме цим обумовлена важливість навичок спілкування соціального аніматора у стилі «рівний рівному».

Одним з домінуючих мотивів діяльності підлітка є постійна потреба у самоствердженні. Спілкування з однолітками нерозривно пов'язане з бажанням зайняти належне місце в специфічній підлітковій ієрархії, мати повагу та авторитет в своїй компанії та середовищі спілкування загалом. При досягненні цієї мети можна поступитися власними переконаннями, а тим більше не до кінця інтеріоризованими нормами та цінностями, які з дитинства прищеплювалися в сім'ї. І ще легше це зробити дітям, що не мають належного виховання через відсутність чи педагогічну некомпетентність батьків або опікунів. Задля визнання товаришів, підлітки готові здійснювати вчинки всупереч власним інтересам, іти на свідоме порушення правил. Покарання виступає менш суттєвим фактором, аніж репутація серед друзів, менш болючим, аніж посягання на свій спосіб дій, переконання, інтереси та смаки. Тому на нетактовні зауваження, які може і не мали на меті образити підлітка чи зачепити його гідність, реакція може бути бурхлива, особливо якщо такі зауваження були висловлені у присутності суб'єктивно значущих осіб.

Тому важливо перевести вектор самоствердження на позитивні форми – заняття спортом, мистецтвом, участь у екологічному, благодійному рухах, заняття в наукових гуртках, тощо. Відкрити горизонт можливостей, показати цікаві та водночас суспільно-схвалювані способи проведення дозвілля і суспільно-корисні сфери докладання зусиль – це, на нашу думку, головне завдання соціальної анімації. Через такі види діяльності підліток самостверджується у власних очах, задовольняючи відповідну потребу, при цьому не шкодячи собі асоціальними вчинками. Таким чином, соціокультурна анімація – це складна соціокультурна система, яка спрямована на розвиток і реалізацію сутнісних сил соціальних об'єктів.

За свідченням Дедуріної Т.В., в сучасній анімаційній практиці використовуються наступні типи анімаційних програм: ігрові, засновані на провідному організаційному методі гри; конкурсно-ігрові та конкурсно-видовищні, в яких провідною типологічною ознакою виступає метод змагання; фольклорні та видовищно-театралізовані, в основі організації яких лежить метод театралізації; художньо-публіцистичні, основним організуючим методом яких виступає метод ілюстрації; танцювально-розважальні, засновані на методі ритмічного руху; спортивно-оздоровчі, в основі технологічної організації яких лежить метод фізичної релаксації та рекреації.

Також не слід оминати увагою освітній компонент соціальної анімації. Залучення до нових видів діяльності, отримання нових знань та тренування навичок може стати не менш захопливим проведенням часу як для дітей та підлітків, так і для молоді, а також людей старшого віку.

Петрова І.В. виокремлює такі перспективні напрями використання соціальної анімації, як анімація у роботі з соціально незахищеними верствами населення, анімація у закладах культури, рекреаційна, шкільна та туристична анімація. Ми ж вважаємо, що у кожному з названих видів анімаційної діяльності буде доречним соціально-терапевтичний компонент. Соціальна терапія, за І. Зайнишевим, – це форма втручання в життєву ситуацію клієнта, орієнтована на цілеспрямовану і систематичну допомогу йому через врегулювання почуттів, імпульсів, думок, стосунків. Вона виправляє, коректує поведінку, попереджає дисфункції, забезпечує нормальний розвиток, самоствердження особи.

Соціальна анімація у роботі з соціально незахищеними верствами населення, в тому числі з інвалідами, дітьми-сиротами, мігрантами, покликана подолати соціально-культурне відчуження та відчуття власної неповноцінності, забезпечити залучення до різних форм культури та творчої діяльності.

Таким шляхом можна подолати відчуття непотрібності, безцільності власного існування, безсилля, втрату цінності свого «Я», безпорадність при взаємодії з іншими людьми у різних сферах життєдіяльності. Тому особливо важливим є дотримання наступних принципів:

- людина повинна вивчатися та сприйматися в її цілісності;
- людина - це активна, творча істота, що має потребу в самоактуалізації;
- переживання людиною світу і себе в світі суб'єктивно є головною реальністю;
- кожна людина унікальна, тому спосіб взаємодії має свої особливості у кожному конкретному випадку і жодна методика не є абсолютно універсальною;
- людське життя має розглядатися в єдності становлення й буття, а отже кожна людина може змінити своє життя;

- людина наділена можливостями безперервного розвитку і самореалізації, що є частиною її природи, а отже, завданням соціального аніматора є допомога у знаходженні шляху і ресурсів цього розвитку;

- людина володіє певним ступенем свободи від зовнішньої детермінації завдяки смислам і цінностям, якими вона керується у своєму виборі, і саме з ціннісною сферою працює соціальний аніматор.

Заклади культури наразі розширюють свої естетичні та просвітницькі функції, синтезуючи різні види мистецтва (література, живопис, музика, танець, пантоміма, драма). Анімація у закладах культури спрямована на розвиток емоційно-чуттєвої сфери, самоактуалізацію та самореалізацію через занурення в мистецтво. Для досягнення цієї мети змінюється традиційно пасивна роль глядача – він стає співучасником, співтворцем. Уроки акторської майстерності, літературні вечори, майстер-класи митців, екскурсії «за куліси» - все це сприяє активному пізнанню та ефективному сприйняттю творів мистецтва.

Рекреаційна анімація передбачає комплекс культурно-розважальних програм, які найкраще сприятимуть відпочинку та відновленню фізичних та моральних сил людини. Вони можуть включати розваги, культурно-мистецькі проекти (від відвідування фестивалів, карнавалів, театралізованих дійств та національних свят до активної участі у них), спортивні змагання.

Шкільна анімація проводиться силами школи, хоча й не включена в учбовий процес. Вона спрямована на допомогу самовираженню через використання ігрових, театралізованих та психотерапевтичних методів. У такій роботі важливим є врахування ритму життя школярів та їх індивідуальних можливостей; врахування їх бажань та допомога у самостійному виборі різних видів анімаційної діяльності. Важливо, щоб дитина приймала не тільки фізичну, але й інтелектуальну та емоційну участь в анімаційній діяльності

Соціальні аніматори організують анімаційний процес на основі довіри, тобто діти вчаться довіряти своїм напарникам, вчаться надавати колективну підтримку членам команди. Для цього доцільно використовувати спеціально підібрані ігри. Ігровий метод найбільш вдало поєднує інформаційно-логічний та інформаційно-образний початок, інтегруючи педагогіку, мистецтво і творчість.

Для анімаційної діяльності важливо, що гра наповнюється сюжетним змістом і може бути використана як режисерський прийом. Вона носить характер активної пізнавальної діяльності, виступає дієвим засобом розумового, морального, естетичного виховання. За допомогою гри пізнається світ, виховується творча ініціатива, пробуджується допитливість, активізується мислення, розвиваються основні якості та здібності, закладені в людині.

Творчу гру характеризують такі особливості:

1. Уявлювана ситуація. У творчій грі все є умовним, але в цьому створеному уявою оточенні багато справжнього: ігрові дії учасників завжди реальні, їхні почуття та переживання щирі. Завдяки ігровій уявлюваній ситуації дитина вчиться мислити про реальні речі та дії. Із цією особливістю пов'язані виникнення задуму в грі, пошук засобів для його реалізації, що потребує творчої уяви, а також означає перехід до творчої діяльності.

2. Творчий характер. Дитина у грі не копіює дійсність, а, наслідуючи те, що бачить, комбінує свої уявлення. При цьому емоційний та інтелектуальний аспекти її розвитку взаємообумовлені. Учасник гри по-справжньому переживає те, що відображає в грі, і мислить про те, що раніше емоційно сприйняв.

3. Наявність ролей. Відображення дійсності відбувається у процесі прийняття дитиною певної ролі. Однак вона наслідує образи не повністю, оскільки не має змоги реально здійснювати операції, які виконував її персонаж насправді. Тому у творчій грі діти виконують символічні дії, замінюючи необхідні предмети наявними, приписуючи їм необхідні функції.

4. Довільність дій. Виконуючи прийняті ролі, діти неодноразово звертаються до дійсності, освоюються в ній, пізнають її поступово, добровільно, без примусу. Довільність дій є характерною особливістю творчої гри. Результати її не продуктивні, вони умовні, оскільки дитина майже нічого не змінює в навколишній дійсності. Однак її ігрова діяльність збагачується різноманітними уявленнями про навколишній світ та засвоєними поведінковими патернами.

У групі підлітків та старших школярів доцільно використовувати метод групової дискусії. В його основі - безпосередня нерегламентована вербальна взаємодія між членами групи. Завдання аніматора як керівника групи полягає у тому, щоб каталізувати продуктивну активність учасників, акцентувати їх увагу на матеріалі, що має корекційне значення. Особливості проведення дискусії визначаються актуальною ситуацією у групі. Соціальний

аніматор має виокремити у спонтанному потоці дискусії головні світоглядно-утворюючі елементи для подальшої роботи з ними.

Головним матеріалом для обговорення у соціальній анімації є мистецтво як естетично-пізнавальна діяльність, відображення певних явищ життя людини. Прагнучи до найповнішого художнього відображення різноманітних явищ життя, мистецтво узагальнює суспільні досягнення у всіх галузях культури та активно впливає на суспільну свідомість. Проте специфіка мистецтва полягає не тільки в цілісному, багатогранному відображенні навколишньої дійсності, а й у комплексному впливові на людину через її чуттєву та інтелектуальну сфери. Ця комплексність досягається внаслідок виключної різноманітності його функцій: гносеологічної, аксіологічної, гедоністичної, просвітницької, виховної, евристичної, комунікативної тощо. Через комплекс цих функцій мистецтво загострює уміння людини бачити і об'єктивно оцінювати суть явищ, формує в неї душевний потенціал, зорієнтований на сприйняття прекрасного, гармонізує її мислення та почуття і, як наслідок, спонукає до творчої діяльності – у різних сферах буття.

Отже, соціальна анімація інтегрує силу мистецтва, творчості, розваг та «вуличного» виховання для ефективного та максимально безболісного залучення дітей та підлітків до соціальних та культурних норм сучасного суспільства.

Література:

1. Ариарский, М.А. Культура досуга как предмет педагогики и прикладной культурологии / Марк Ариевич Ариарский // Педагогичні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля. – К., 2004. – С. 4 – 9
2. Василенко, Л.П. Вікова психологія: навч. посібник / Леся Павлівна Василенко, Мирослав Васильович Савчин. – К.: Академвидав (Альма-матер), 2005. – 360 с.
3. Дедурина, Т.В. Функциональный подход к развитию анимационной деятельности учреждений культуры: социально-культурный аспект: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.05 – теория, методика и организация социально-культурной деятельности / Татьяна Владимировна Дедурина. – М., 2009. – 24 с.
4. Тарасов, Л. В. Анимационная работа со случаями пренебрежения интересами ребенка-инвалида в семье: методическое пособие. – М.: ЦСА «Одухотворение», 2010. – 68 с.
5. Фатов, А.В. Социальное воспитание студенческой молодежи в культурно-досуговой деятельности: автореферат дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.05 – теория, методика и организация социально-культурной деятельности / Андрей Васильевич Фатов. – М., 2007. – 23 с.
6. Ярошенко, Н.Н. Социально культурная анимация – интегративная технология профилактики [Електронний ресурс] / Николай Николаевич Ярошенко. – Режим доступу http://www.artsandaids.ru/expert_mnenie/21-socialno-kulturnaya-animaciya-integrativnaya-texnologiya-profilaktiki.html.